

İlhanlılarda Uygur Asıllı Şi'î Bir Emîr: Taramtaz

Öz: İlhanlı Devleti'nde askerî hiyerarşinin en üst kademelerinde yer alan önemli Moğol emirlerinden biri olan Taramtaz, Baycu Bahşi isimli Uygur asıllı Budist bir Moğol emirinin oğlu olarak Rey'de dünyaya gelmiştir. Buradaki Şi'îler arasında büyümüş, İslâm'ı kabul ettikten sonra Şi'î (İmâmiyye/İsnâaşeriyye) mezhebine geçmiştir. Gazan Han devrinde Divân-i 'imârete nezâret etmiş ve ilhanın çeşitli seferlerine iştirak etmiştir. Sultan Ölceytû'nün hükümdarlığı zamanında da askerî harekâtlara katılan Taramtaz, devrin önde gelen emirlerden biri olarak dikkat çekmiştir. Ebû Sa'îd Han döneminde, hükümdara karşı ayaklandığı gerekçesiyle 719/1319 yılında Sultâniyye'de katledilmiştir. Bu çalışmada, Uygur asıllı Budist bir Moğol emîri olup ihtida ederek Şi'î mezhebini benimseyen Taramtaz'ın, İlhanlı Devleti içindeki siyasi faaliyetleri kısaca ele alındıktan sonra onun Şi'îliği yaymadaki etkinliği devrin kaynakları ışığında ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, İslâm'ı ve bu din ile birlikte Şi'î mezhebini kabul eden Taramtaz'ın, Uygur asıllı Şi'î bir Moğol emîri olarak, devrin İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han, Sultan Ölceytû ve Ebû Sa'îd Han üzerinde ne derecede etkili olduğu sorusuna da cevap aranacaktır.

Fırat
UMANÇ*

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ Tarihi, Moğollar, İlhanlılar, İslâm, Şi'îlik, Emîr Taramtaz.

A Shi'î Amîr of Uyghur Origin in the Ilkhanids: Taramtaz

Abstract: Taramtaz, who was one of the important Mongol amirs at the highest levels of the military hierarchy in the Ilkhanid state, was born in Rey as the son of a Buddhist Mongol amîr of Uighur origin named Baycu Bahşi. He grew up among the Shi'ites here, and after embracing İslâm, he converted to the Shi'î (İmâmiyya/İsnâashariyya) sect. During the reign of Ghazan Khan, he supervised the Divân-i 'imârat and participated in various expeditions of the ilhan. Taramtaz, who participated in military operations during the reign of Sultan Ölcetü, attracted attention as one of the leading amîrs of the period. During the reign of Abû Sa'îd Khan, he was murdered in Sultâniyya in 719/1319 on the grounds that he rebelled against the ruler. The aim of this study is to briefly discuss the political activities of Taramtaz, a Buddhist Mongol amîr of Uighur origin who converted to Shi'î sect, in the Ilkhanid state and to demonstrate his effectiveness in spreading Shi'ism in the light of the sources of the period. In this context, an answer will be sought to the question to what extent Taramtaz, as a Shi'î Mongol emir of Uighur origin, who accepted Islam and the Shi'î sect along with this religion, was influential on the Ilkhanid rulers of the period, Ghazan Khan, Sultan Ölcetü and Abû Sa'îd Khan.

Keywords: Medieval History, Mongols, Ilkhanids, İslâm, Shi'ism, Amîr Taramtaz.

* Dr., Araştırmacı, İstanbul, Türkiye, E-Posta: firatumanc@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5283-6868>

Giriş: İlhanlı Emîrleri Arasında İslâm'ın Yayılması

İlhanlılar zamanında Moğolların İslâm'a geçişinin, uzun bir süreci kapsadığı bilinmekle birlikte konu hakkında kaynaklarda verilen bilgiler oldukça azdır. Ancak Moğollar arasında İslâm'ın yayılması her ne kadar belirli bir kesime sınırlı kalsa da bunun erken dönemlere rastladığı anlaşılmaktadır. Cengiz Han'ın kızından torunu Kongirat boyundan Emîr Toga Timur yeni bir din olarak İslâm'ı kabul etmiş ve Mûsâ Küregen ismini almıştı. Bu isim ona, hocası tarafından verilmişti.¹ Kaynaklarda kim olduğu hakkında bilgi verilmeyen bu şahsın, Mûsâ Küregen'in İslâm'a geçmesinde etkili olduğu kuvvetle muhtemeldir. Yine Ögedey Han (1229-1241)'in hâkimiyeti zamanında Uygur asıllı Budist emîr olan Körgöz (ö. 640/1242-43)'ün ömrünün sonlarına doğru İslâm'a geçtiği kaydedilmektedir.² Anadolu valisi Baycu Noyan'ın da Müslüman adetlerine göre yıkanıp defnedilmek istediği belirtilmektedir.³

İlhanlı Devleti tesis edildikten sonra Moğol emîrleri arasında Müslümanlara özgü isimler giderek artmıştır. Buna Hasan, Huseyn, 'Alî, Mahmûd ve Ramazân gibi emîrlerin isimlerini örnek göstermek mümkündür. Yine İlhanlı emîrleri "şeyh" gibi unvanlar da kullanmışlardır.⁴ Bu durum aynı zamanda İslâm'ın yeni bir din olarak Moğollar arasında zamanla yayıldığını göstermektedir. Elbette Moğollardan ihtida edenleri, İslâmî isimler taşıyan emîrlerle sınırlandırmamak gerekir. Zira Moğol emîrlerinden birçoğu Müslüman olduktan sonra da Moğolca veya Türkçe adlarını korumuşlardır. Mesela Kutlugşâh, İsen Kutluk, Sevinç ve Taramtaz gibi Müslüman emîrlerin isimlerini bu duruma örnek göstermek mümkündür. Hatta Emîr Çoban Müslüman olmasına rağmen doğan çocuklarına Surgan, Şire ve Cilav isimlerini vermiştir.⁵

Çağdaş kaynaklar incelendiğinde İlhanlı hükümdarlarından Hülegü (1256-1265) ve Abaka (1265-1282)'nin inanç dünyalarına delalet eden kesin kayıtlar bulunmasa da onların İslâm topraklarında Budist ve Hristiyanların

¹ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'u't-tevârih*, nşr. Muhammed Rüşen-Mustafâ Müsevî (Tahran: İntişârât-i Elborz, 1373/1994), 2/971.

² Cuveynî, *Târîh-i Cihân-guşâ*, ber-esâs-i nüsha-yi 'Allâme Muhammed-i Kazvînî, be-ihimâm-i Ahmed Hâtemî (Tahran: 'İlim, 1395/2016), 1/284; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, *Tarih-i Cihan-guşâ* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 418.

³ Judith Pfeiffer, "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam Among the Mongol Elite During the Early Ilkhanate", *Beyond the Legacy of Genghis Khan*, ed. Linda Komaroff (Leiden: Brill, 2006), 373.

⁴ Sultan Ölceytü devrinin emîrlerinden biri olan Şeyh Behlül'ü bu duruma örnek göstermek mümkündür. Bk. 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâytü*, nşr. Mehîn Hambî (Tahran: İntişârât-i 'İlmî ve Fehengî, 1348/1969), 66.

⁵ *Mu'izzu'l-ensâb* (Paris: Bibliothèque Nationale, Persan 67), 77a.

hamiliğini yaptığı anlaşılmaktadır.⁶ Buna rağmen bu iki hükümdarın hâkimiyeti zamanında bile Moğol emirlerine verilen Müslüman şahıs adları bulunmaktadır.⁷ Dolayısıyla bu dönem için kısıtlı da olsa belli bir İslâmlaşmadan söz edilebilir. Abaka'nın ardından İlhanlı tahtına geçen kardeşi Ahmed Teküder (1282-1284), çocukluğunda "Nicolaus" adıyla vaftiz edilmiş ve bu dinin terbiyesi üzerine yetiştirilmişti.⁸ Ancak İlhanlı tahtına oturduğu sırada İslâm'ı kabul ederek Ahmed ismini almıştır.⁹ İlhanlı hükümdarları içerisinde İslâmiyet'i ilk benimseyen Ahmed Teküder döneminde, İlhanlı emirleri arasında İslâm'ın ne derecede yayıldığı kesin olarak bilinmese de hükümdarın ihtida etmesinden kaynaklı bir rahatsızlık duyulduğu belirtilmektedir.¹⁰ İki yıllık bir hükümdarlık döneminden sonra koyu bir Budist olan yeğeni Argun (1284-1291)'un muhalefetiyle karşı karşıya kalan Teküder, canından olmuştur.¹¹ Argun devrine bakıldığında ise Judith Pfeiffer'in ifadesiyle 69 emirden 9'u İslâmî isimlere sahipti.¹² Geyhatu

⁶ Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012), 57-59. Abaka Han da babası gibi Hristiyanların hamiliğini yapmıştır (bk. Bar Hebraeus, *Abu'l-Farac Tarihi*, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 2/609). Ancak Abaka Han zamanında İslâm'a karşı bir düşmanlık söz konusu olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim bu dönemde İlhanlı Devleti'nde büyük bir mevki sahibi 'Alâ'u'd-dîn 'Atâ-Melik-i Cuveynî gibi bazı Müslüman devlet adamları bile zor durumda bırakılmıştır (bk. Bertold Spuler, *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Türkçe çev. Cemal Köprülü (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 263; Muhammed Rızâ Bârânî, "Nekd u berresi-yi gerâyiş-i İlhânân be-İslâm u Teşeyyu'", *Târîh-i İslâm der-Ayine-yi Pejuheş* 1 (1381/2002), 34).

⁷ Pfeiffer, "Reflections on a 'Double Rapprochemen': Conversion to Islam Among the Mongol Elite During the Early Ilkhanate", 374.

⁸ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, Latince'den çev. ve notlandıran Altay Tayfun Özcan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 139-140; Thomas W. Arnold, *The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith* (London: Constable, 1913), 229; Mustafa Akkuş, *Moğollarda Din ve Siyaset: İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları* (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2020), 149.

⁹ Ahmed Teküder'in İslâm'ı kabulü hakkında bk. Reuven Amitai-Preiss, "Sufis and Shamans: Some Remarks on the Islamization of the Mongols in the Ilkhanate", *JESHO* 42/1 (1999), 27-46; a.mlf., "The Conversion of Tegüder Ahmad to Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 25 (2001), 15-43; Judith Pfeiffer, *Conversion to Islam among the Ilkhans in Muslim Narrative Traditions: The Case of Ahmad Tegüder* (Chicago: The University of Chicago, Doktora Tezi, 2003), 317-391; a.mlf., "Reflections on a 'Double Rapprochemen': Conversion to Islam Among the Mongol Elite During the Early Ilkhanate", 369-389; Cüneyt Kanat, "İlhanlı Hükümdarı Teküder'in Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlûk Devleti'ndeki Yankıları", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 12 (2002), 233-247; Mustafa Uyar, "İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Süfleri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri", *Belleken* 76/275 (2012), 7-30; a.mlf., "Moğol Hanlarının Müslümanlaşması", *Cengiz Han ve Mirası*, ed. Cem Korkut-Mürsel Doğrul (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2021), 136-140.

¹⁰ Cevâd 'Abbâsî, "Umerâ-yi Mogûl ve İslâm Gerâyi der-dovre-yi İlhânân", *Pejuheş-nâme-yi 'Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-i Şehîd Beheştî* 38 (1382/2003), 90-91.

¹¹ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, 145-146.

¹² Pfeiffer, "Reflections on a 'Double Rapprochemen': Conversion to Islam Among the Mongol Elite During the Early Ilkhanate", 374.

(1291-1295)'nin hangi inancı benimsediği hususunda kesin bir kayıt bulunmasa da büyük ihtimalle Şamanist veya Budist idi.¹³ Buna rağmen bu dönemde Moğol emirleri arasındaki Müslüman isimlerinin dikkat çekici bir şekilde hızla artığı görülmektedir. Yine İlhanın eşlerinden Âişe ve Pâdişâh Hatun'un birer Müslüman oldukları bilinmektedir.¹⁴ Geyhatu'nun 694/1295 yılında idam edilmesinin ardından İlhanlı tahtına kardeşi Baydu oturmuştur.¹⁵ Bazı kaynaklarda Baydu'nun Hristiyan olduğu ifade edilmekle birlikte¹⁶ İslâm'ı kabul ettiği de kaydedilmektedir.¹⁷ Ayrıca *Abu'l-Farac Tarihi*'nde bu dönem için şu kayıt yer almaktadır: "Bu çağda Moğolların gerek asîlzâde sınıfı, gerek halk tamamen Müslümanlığı kabul etmiş, sünnet olmuş ve abdest almayı, namaz kılmayı ve diğer Müslüman âdetlerini öğrenmiş bulunuyorlardı".¹⁸ Bu dönemde her ne kadar İslâm'ın Moğollar arasında yaygınlık kazandığı bilirse de diğer kaynaklardaki bilgilerden farklı olarak öne sürülen bu rivayetin abartılı olduğu aşîkârdır.

Çocukluğunda Budist inancı üzerine yetiştirilen Gazan (1295-1304), henüz şehzâdeliği sırasında 2 Şa'bân 694/17 Haziran 1295 Cuma günü İslâm'ı kabul etmiş¹⁹ ve ardından 23 Zî'l-hicce 694/3 Kasım 1295 tarihinde İlhanlı tahtına oturmuştur.²⁰ Bu durum İlhanlı din tarihi açısından oldukça önemlidir. Zira Gazan'ın İlhanlı tahtına geçmesinden sonra İslâm, İlhanlılar arasında hızla yayılmaya başlamış ve pek çok İlhanlı emîri onun ile birlikte ihtida etmiştir. İlhanlı müellifi Vezîr Reşîdu'd-dîn Fazlullâh bu konuda; "Gazan emirlerinin tamamı ile birlikte kelime-i tevhîd getirerek İslâm'ı kabul etti" şeklinde bir

¹³ Fırat Umanç, *Sultan Olcâytû Muhammed'in Dinî ve Fikrî Dünyası (1304-1316)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 7.

¹⁴ Pfeiffer, "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam Among the Mongol Elite During the Early Ilkhanate", 376; Cevâd 'Abbâsî, "Umerâ-yi Mogül ve İslâm Gerâyî der-dovre-yi İlhânân", 92-93.

¹⁵ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'u't-tevârih*, 2/1201; Benâketî, *Târîh-i Benâketî (Ravzat ül'l-elbâb fi ma'rîfeti't-tevârih ve'l-ensâb)*, nşr. Ca'fer Şi'âr (Tahran: İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1378/2000), 451.

¹⁶ Korykoslu Hayton, *Doğru Ülkelerin Altın Çağı*, 150-151; İbnu'l-Furât, *Târîhu İbnu'l-Furât*, nşr. Kostantin Zerîk-Neclâ 'İzzu'd-dîn (Beyrût: 1970), 8/191.

¹⁷ Bar Hebraeus, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/655.

¹⁸ Bar Hebraeus, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/655.

¹⁹ Gazan'ın İslâm'ı kabulü hakkında bk. Charles Melville, "Pâdshâh-i İslâm: The Conversion of Sultân Mahmûd Ghâzân Khân", *Pembroke Papers, I, Persian and Islamic Studies In honour of P. W. Avery*, ed. Charles Melville (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 159-177; A. Bausani, "Religion under the Mongols", *The Cambridge History of Iran, V, The Saljuq and Mongol Periods*, ed. J. A. Boyle (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), 541-542; Osman G. Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim: Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 92-103.

²⁰ Bk. Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, 108.

rivayette bulunmaktadır.²¹ Benâketî'nin verdiği bilgiler de bu minvaldedir.²² Bir İlhanlı bürokratu olan Hamdullâh Mustevfî, Gazan'ın yanındaki herkesin İslâm'a geçtiğini zikretmektedir.²³ Hândmîr, Moğolların tamamının İslâm'a geçtiğini nakletmektedir.²⁴ İlhanlı devri tarihçisi Vassâf ise 200.000'in üstünde şahsın Gazan ile beraber İslâmiyet'i kabul ettiğini nakletmektedir.²⁵ Bu kayıtlardan İslâm'ın yeni bir din olarak İlhanlılar arasında hızla yayıldığı anlaşılmaktadır. Bunun neticesinde İslâm, İlhanlı Devleti'nin resmî dini şeklini almıştır. Ancak ihtida eden İlhanlı emîrlerinin kesin sayıları ve hangi mezhebe geçtikleri bilinmemesine rağmen bunlardan büyük çoğunluğunun İslâm'ı ve bu din ile birlikte Sünnî mezhebini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu araştırmada, Şi'î mezhebini benimseyen Taramtaç'ın faaliyetleri kısaca ele alındıktan sonra, onun Şi'îliği bağlamında İlhanlı hükümdarları üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

1. Taramtaç İsminin Yazılışı ve Okunuşu

İslâmî kaynaklarının yabancı olduğu Moğolca ve Türkçe kişi adlarının farklı yazım şekilleri bilimsel araştırmaların temel sorunlarından biri olarak görülmektedir. Bu durumdan kaynaklı İlhanlı Devleti hakkında bilgi veren başlıca eserlerde "Taramtaç" ismi farklı yazım versiyonları ile kaydedilmiştir. Hatta İlhanlı devrinde kaleme alınan eserlerde bile adın telifi farklılıklar arz etmektedir. Buna bağlı olarak İlhanlı tarihine ait modern çalışmalarda da bu ismin okunuşu hususunda farklılıklar mevcuttur.

İfade edildiği gibi bazı Moğolca ve Türkçe adlarının yazımında zaman zaman kaynaklar arasında büyük yazım farklılıkları olmuştur. Uygurca bir isim olan Taramtaç da bunlardan biridir. Devrin İslâmî kaynaklarındaki yazılışına

²¹ Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Târîh-i mubârek-i Gâzânî*, nşr. Karl Jahn (Âbâdân: İntişârât-i Porseş, 1388/2009), 79-80. Ayrıca bk. Perisâ Kurbân-nejâd, *Tasavvuf der-Âzerbâyçân-i 'ahd-i Mogûl* (Tahran: İntişârât-i 'İlmî ve Fehengî, 1387/2008), 84. Pai-nan Rashid Wu, Gazan ile birlikte bütün hanedan üyelerinin ve Moğollardan pek çok kişinin İslâm'a geçtiğini ifade etmektedir (*Sukût-i Bağdâd ve hukmrevâ'tî-yi Mogûlân der-'İrâk, (Miyân-i sâlhâ-yi 1258 ve 1335 milâdî)*, Farsça çev. Esedullâh Âzâd (Meşhed: 1368/1989), 190.

²² Benâketî, *Târîh-i Benâketî*, 455. Mu'înu'd-dîn-i Natanzî'nin kaydı da bu yöndedir (*Muntehabu't-tevârîh-i Mu'îni (Anonîm-i İskender)*, nşr. Jean Aubin (Tahran: Hayyâm, 1336/1957), 150).

²³ Hamdullâh Mustevfî, *Zafer-nâme, be-inzimâm-i Şâh-nâme-yi Ebu'l-Kâsim-i Firdevsî. Çâp-i 'aksî ez-rûy-i nusha-yi hattî-yi muverreh-i 807-i hicrî der-Kitâbhâne-yi Britâniyâ (Or. 2833)*, (Tahran-Wien: 1377/1999), 2/1346.

²⁴ Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, nşr. Muhammed Debîr Siyâkî (Tahran: İntişârât-i Hayyâm, 1380/2001), 3/146. Rustem el-Hukemâ'nın kaydı da bu yöndedir: "*heme-yi Mogûl Muselmân şodend*" (*Tezkiretu'l-mulûk*, nşr. Celîl Novzarî (Tahran: Mîrâs-i Mektûb, 1399/2020), 58.

²⁵ Vassâf, *Tecziyetu'l-emsâr ve tezciyetu'l-a'sâr (Târîh-i Vassâf)*, yay. Muhammed Mehdi İsfahânî (Tahran: İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1338/1959), 317; a.mlf., *Tahrîr-i târîh-i Vassâf*, yay. 'Abdu'l-Muhammed Âyetî (Tahran: Pejûheşgâh-i 'Ulûm İnsânî ve Mutâlâ'at-i Fehengî, 1383/2004), 179.

bakıldığında Vassâf, bu adı “Taramtâz” (ترمتاز) şeklinde kaydetmiştir.²⁶ ‘Abdullâh-i Kâşânî’nin yazma nüshasında “Taramtâz” (ترمتاز) olarak kaydedilen²⁷ söz konusu isim, Hamblî neşrinde “Taramtâz/Taramnâs” (ترمتاز/ترمناس) şeklinde yazılmıştır.²⁸ Reşîdu’-d-dîn Fazlullâh ise bu ismi “Târamdâz” (تارمداز) tarzında telif etmiştir.²⁹ Daha sonraki dönemde Şûsterî tarafından kaleme alınan *Mecâlisu’l-mu’minîn* isimli eserde “Taramtâ” (طرمتا) biçiminde yazılmıştır.³⁰ Taramtaz isminin nasıl okunması gerektiği hususunda yine farklı okunuş şekillerinin olduğu görülmektedir. Elbette bunun en büyük sebebi yukarıda da belirtildiği üzere İslâmî kaynakların yabancı olduğu Moğolca ve Türkçe kişi adlarının yazımından kaynaklı olarak ismin farklı şekillerde yazılmış olmasıdır. Bu nedenle İlhanlı tarihi ile ilgili yapılan bazı tetkiklerde bu isim “Taremtas”,³¹ “Turumtaz”³² ve “Taramtâz/Târamtâz”³³ formlarında okunmuştur. Sonuç olarak Türkçe ve Moğolca kelimelerin yazımında “â” ve “û” gibi uzatmaların kullanılmadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu ismin İslâmî metinlerdeki yazım şeklinden farklı olarak Uygurca aslında olduğu gibi “Taramtaz” şeklinde telaffuz edilmesi uygun görülmüştür.³⁴

²⁶ Vassâf, *Tecziyetu’l-emsâr ve tezciyetu’l-a’sâr*, 384.

²⁷ ‘Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâyûtü Sultân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 3019), 142b.

²⁸ ‘Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâyûtü*, 11, 69.

²⁹ Reşîdu’-d-dîn Fazlullâh, *Târîh-i mubârek-i Gâzânî*, 10; a.mlf., *Câmî’u’t-tevârîh*, 2/1211.

³⁰ Şûsterî, *Mecâlisu’l-mu’minîn*, nşr. İbrâhîm ‘Arebpûr vd. (Meşhed: Bünyâd-i Pejûheşhâ-yi İslâmî, 1392/2013), 5/275.

³¹ Henry H. Howorth, *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century: The Mongols of Persia* (London: 1888), 3/408.

³² Faruk Sümer, “Âzerbaycan’ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış”, *Bellefen* 21/83 (1957), 438; Mustafa Uyar, “İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 49/1 (2009), 38; Hanîfi Şahin, *İlhanlılar Döneminde Şîlik* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010), 172; Dilber İlimli Usul, *İlhanlı Döneminde Uygurlar* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 198.

³³ Judith Pfeiffer, “Twelver Shi’ism as State Religion in Mongol Iran: An Abortive Attempt, Recorded and Remembered”, *Pera-Blätter* 11 (İstanbul: 1999), 12; a.mlf., “Conversion Versions: Sultan Öljeytû’s Conversion to Shi’ism (709/1309) in Muslim Narrative Sources”, *Mongolian Studies* 22 (1999), 40; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, 310.

³⁴ Uygurca bir erkek ismi olan “Taramtaz” için bk. Jens Wilkens, *Handwörterbuch des Altuygurischen. Altuygurisch-Deutsch-Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü; Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)* (Göttingen: 2021), 678.

2. Taramtaz ve Faaliyetleri

Taramtaz'ın babası Baycu Bahşî³⁵, Uygur asıllı Budist bir Moğol emîri olup, Abaka Han'ın güvenilir adamlarından biri idi. Abaka tarafından Baycu Bahşî ile eşi Tukalti, Şehzâde Gazan'ın yetiştirilmesinden sorumlu tutulmuştur.³⁶ Bu durum kısmen de olsa Uygurların askerî, idarî, siyasî ve malî alanlardaki tecrübe ve bilgilerinden yararlandığını göstermekle birlikte, aynı zamanda onların Moğol şehzâdelerin eğitimi ve yetiştirilmelerinde de rol aldıklarını ortaya koyması açısından önemlidir.

Gazan Han'ın hükümdarlığı zamanında devrin büyük emîrlerinden biri olarak görülen Taramtaz, 695/1296 yılında malî yolsuzluk yapmakla suçlanmış ancak yargılandıktan sonra masum olduğu kararlaştırılmıştır.³⁷ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh tarafından oldukça zeki olduğu zikredilen Emîr Taramtaz'ın bu dönemde *Dîvân-i 'imârete* nezâret ettiği kaydedilmiştir.³⁸ Ayrıca Gazan Han'ın vasiyetnamesinden onun, İlhanlı Devleti'nde askerî hiyerarşinin en üst kademelerinde yer alan Moğol emîrlerinden olduğu anlaşılmaktadır.³⁹ Özgüdenli, Gazan devrindeki emîrleri güç derecesine göre; Kutlugşâh, Çoban, Sutay, Sultân, Yasavul, Mulay, Kur-timur, Taramtaz, Ramazân, Algu, Tuk-timur, Bukurçar, Pulad, Çing-sang, İkbâl, Buralgi, Satılmış ve Bugay şeklinde sıralamaktadır.⁴⁰

Gazan Han'ın vefatının ardından Sultan Ölceytü (1304-1316)⁴¹ İlhanlı tahtına oturduğu sırada yanında bulunan önemli emîrler arasında Taramtaz da vardı. Kaynaklardaki bilgilere göre Kutlugşâh, Çoban, Baydu, Fulad, Huseyn Bik, Sevinç, İsen Kutlug, İlder, Sutay, Sultân, Ramazân, Algu, Kur-timur, Taramtaz, Naguldâr ve diğer makamlardan olanlar hazır bulunmuştur.⁴² Yine 'Abdullâh-i

³⁵ Bu isim *Câmi'u't-tevârîh*'in K. Jahn neşrinde *Bâcû* (باجو) (Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Târîh-i mubârek-i Gâzânî*, 10) şeklinde, eserin Rüşen-Müsevî neşrinde ise *Bâyçû* (بایجو) olarak kaydedilmiştir (Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'u't-tevârîh*, 2/1211). el-Ejderî ise bu adı *Mâncûy* (مانجوى) şeklinde telif etmiştir (*Gâzân-nâme-yi manzum ez-karn-i Heştom-i Hicrî*, nşr. Mahmûd Mudebbirî (Tahran: Bünyâd-i Mûkûfât-i Doktor Mahmûd Afşâr, 1381/2002), 37). Faruk Sümer, mezkûr ismi Taycu şeklinde okumuştur ("Anadolu'da Moğollar", *SAD* 1 (1970), 22). Türkçe olan bu ismin "Baycu" şeklinde yazılması daha uygun görülmüştür.

³⁶ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Târîh-i mubârek-i Gâzânî*, 10.

³⁷ Howorth, *History of the Mongols*, 3/408.

³⁸ Vassâf, *Tecziyetü'l-emsâr ve tezciyetü'l-a'sâr*, 384; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 18; Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, 310, 378.

³⁹ Osman G. Özgüdenli, "İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han'ın Vasiyetnamesi: Metin, Tercüme ve Değerlendirme", *Orhon Yazıtları ve Türk-Moğol İlişkileri*, ed. İlhan Şahin vd. (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2021), 286, 291, 295, 310.

⁴⁰ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, 310-311.

⁴¹ Sultan Ölceytü'nün İslâm'ı kabulü hakkında bk. Fırat Umanç, "İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcâytü'nün İslâm'ı Kabulü: Kendi Tercih mi? Zevcesinin Telkini mi? Ağabeyi Gâzân'ın Etkisi mi?", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 8 (2023), 86-95.

⁴² Bk. Vassâf, *Tecziyetü'l-emsâr ve tezciyetü'l-a'sâr*, 468; Mîrhând, *Ravzatü's-safâ fî sîreti'l-enbiyâ ve'l-mulûk ve'l-hulefâ*, nşr. Cemşid Kiyânfer (Tahran: İntişârât-i Esâtîr, 1380/2001), 5/4261.

Kâşânî devrin önde gelen emirlerden biri olan Taramtaz'ın ismini zikretmektedir. Ayrıca Taramtaz, Ölceytü'nün 706/1304 yılındaki Gîlân seferine iştirak etmiştir. Bu harekâta Emîr Taramtaz ve Sûtây'ın öncü birliklerinin başında Gîlân'dan Temîcân'a vardıkları kaydedilmektedir.⁴³ Bundan sonra Taramtaz, Muş'ta kargaşa çıkması üzerine 712/1312 yılında Anadolu'ya gitmiş ve Kobgurtay'ın oğlu Kurmiş'i'yi dört muteber oğlu ile birlikte yasaya çarptırıştır.⁴⁴

Ebû Sa'îd Han (1316-1335) devrinde de önemini koruyan Taramtaz, faaliyetlerine devam etmiştir. Altın Orda Hanlığı (1241-1502) ile vuku bulan bir mücadelede, bazı emirlerin ihmalinden dolayı Çoban, onları cezalandırmıştı. Bu durum Çoban'a karşı bir nefretin oluşmasına neden olmuş ve Kurmiş'i'nin de etkisiyle isyan patlak vermiştir. Ebû Sa'îd önderliğinde 719/1319 yılında isyan bastırılmış ve bunun neticesinde Taramtaz ve kardeşi Suniktaz'ın da aralarında bulunduğu 36 kişilik isyancı grup ağır bir işkenceyle Sultâniyye'de katledilmiştir.⁴⁵

3. Taramtaz'ın İslâm'ı Kabulü

Gazan Han'ın hükümdarlığı zamanında devrin önde gelen emirlerinden biri olan Taramtaz, Rey'de bir Budist olarak dünyaya gelmiş ve buradaki Şi'iler arasında büyümüştür.⁴⁶ Ne zaman İslâm'a geçtiği konusunda devrin kaynaklarında malumat bulunmasa da Gazan'dan önce İslâm'a geçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim Gazan, İslâm ile birlikte aynı zamanda Sünnî mezhebinin Hanefî kolunu benimsemiş,⁴⁷ ve bu vesileyle pek çok İlhanlı emîri Müslüman olmuştur.⁴⁸ Eğer Taramtaz bu sırada Şi'î bir emîr olmasaydı, Gazan'ın inancından dolayı bu emirlerle birlikte Hanefî mezhebini tercih etmesi daha uygun olurdu. Zira göçebe toplumdaki din veya inanç değiştirmenin genellikle "idareci sınıf" ile ilişkili bir olay olması, bazen bir hükümdarın yeni bir dini veya mezhebi benimsemesinin dahi umumî bir inanç

⁴³ 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâytû*, 69.

⁴⁴ 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâytû*, 150.

⁴⁵ Ebû Bekr el-Kutbî el-Âharî, *Târîh-i Şeyh Uveys*, nşr. İrec Afşâr (Tebriş: İntişârât-i Stûde, 1388/2010), 209-210; Charles Melville, "Abû Sa'îd and the Revolt of the Amirs in 1319", *L'Iran face a la domination mongole*, ed. Denise Aigle (Tehran: Ifri, 1997), 104-105, 110; Usul, *İlhanlı Döneminde Uygurlar*, 198.

⁴⁶ Şûsterî, *Mecâlisu'l-mu'minîn*, 5/275, 434; Zebîhullâh Safâ, *Târîh-i edebiyât der-İrân* (Tahran 1369/1990), 3(1)/151; Cevâd 'Abbâsî, "Umerâ-yi Mogûl ve İslâm Gerâyî der-dovre-yi İlhanân", 105; Ahmed Fazlînejad, "Berresî-yi 'avamîl-i mu'essir ber-gerâyîş-i İlhanân-i Mogûl be-mezârât-i Şi'a", *Pejûheş-nâme-yi Târîh-i İslâm* 18 (1394/2015), 99; Pervîn Türkmenî Âzer, *Târîh-i siyâsî-yi Şi'aiyân-i İsnâ'âşerî der-İrân* (Tahran: 1383/2004), 269.

⁴⁷ Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, 407.

⁴⁸ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Târîh-i mubârek-i Gâzânî*, 79-80; Benâketî, *Târîh-i Benâketî*, 455.

değiştirme hareketine dönüşebileceği ihtimali göz önünde bulundurulursa, Taramtaç'ın Hanefî mezhebine meyletmesinin daha makul olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla Taramtaç'ın, Gazan'dan önce İslâm'ı kabul ettiği söylenebilir. Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi Gazan'ın ihtida etmesinden önce Moğollar arasında İslâm yayılmaya başlamış ve hatta İlhanlı Devleti'nden pek çok emîr, İslâm'ı yeni bir din olarak kabul etmişti.⁴⁹ Muhtemelen Taramtaç da bu emîrlerden biriydi.

4. Taramtaç ve Şî‘îlik

Taramtaç'ın ihtida ettikten sonra ne zaman Şî‘î mezhebine geçtiği hususunda da herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak Rey'deki Şî‘îlerin etkisiyle Şî‘î (İmâmîyye/İsnâaşeriyye) mezhebine geçtiği⁵⁰ göz önünde bulundurulursa İslâm ile birlikte Şî‘îliği de benimsediği anlaşılmaktadır. Taramtaç sırasıyla Gazan, Ölceytü ve Ebû Sa‘îd dönemlerinde İlhanlı Devleti'nin önemli emîrlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte Şî‘îliği yayma adına faaliyetlerde bulunan Taramtaç'ın, Moğol askerî seçkinleri üzerinde oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Gazan'ın hükümdarlığı devrinde, ilhanı Şî‘î mezhebine geçirme çabası içerisinde olmuştur.⁵¹ Nitekim Gazan Han hakkında Emîr Taramtaç ile Ölceytü arasında geçen bir sohbetten bunu anlamak mümkündür.⁵² Ancak Gazan Han'ın Şî‘î mezhebine geçmediği anlaşılmakla

⁴⁹ Ancak Sultan Ölceytü devrinde bile henüz daha gayrimüslim emîrlerin bulunduğu görülmektedir. Bk. Osman G. Özgüdenli–Fırat Umanç, “Bir İlhanlı Hükümdarının İbadet Dünyası: Sultan Olcâyât Muhammed (1304-1316)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 42/73 (2023), 82 n. 45.

⁵⁰ Şûsterî, *Mecâlisu'l-mu'minin*, 5/275, 434; Zebihullâh Safâ, *Târîh-i edebiyât der-İrân*, 3(1)/151; Cevâd 'Abbâsî, “Umerâ-yi Mogûl ve İslâm Gerâyî der-dovre-yi İlhânân”, 105; Ahmed Fazlînejâd, “Berresî-yi 'avamil-i mu'essir ber-gerâyîş-i İlhânân-i Mogûl be-mezârât-i Şî'a”, 99; Pervîn Türkmenî Âzer, *Târîh-i siyâsî-yi Şî'aiyân-i İsnâ'âşerî der-İrân*, 269.

⁵¹ Emîr Taramtaç'ın bizzat kendisinin Gazan'a Şî‘îliği telkin etmeye çalıştığı zikredilmektedir. Bk. Şûsterî, *Mecâlisu'l-mu'minin*, 5/275; Pervîn Türkmenî Âzer, “Movki'iyet-i Şî'aiyân-i İrân der-dovre-yi İlhânân”, *Şinâht* 31 (1380/2001), 137. Aslında Emîr Taramtaç gibi bazı Şî‘î âlimler, Gazan Han döneminde de Şî‘îliğin yayılması için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hükümdarı Şî‘î mezhebine kazandırmak için çabalayan bu şahıslar, İlhanlı hâkimiyetinde bulunan İsfahân, Kâşân, Sivas, Tebrîz ve Kûfe gibi dönemin önemli şehirlerinde Şî‘îliği yaymaya çalışmışlardır. Hatta bu şehirlerde bazı mekân ve mülkleri Şî‘îlere vakfedilmesini Gazan'dan istemeleri üzerine, bu arzuları olumlu karşılanmıştır (bk. Kâmil Mustafâ eş-Şîbî, *Teşeyyu' ve tasavvuf: Tâ-âgâz-i sed-i devâzdehom-i hicrî*, Farsça çev. 'A. Z. Karâgozlû (Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr, 1396/2017), 78. Ayrıca Gazan'ın, Sünnî bir hükümdar olmakla beraber, Şî‘îlere ve Hz. 'Alî'nin soyundan gelenlere saygı gösterdiği ve onlara ihسانlarda bulunduğu zikredilmektedir (İbnü'l-Fuvâtî, *el-Hevâdisu'l-câmi'a ve'l-tecâribu'n-nâfi'a fî'l-mi'atu's-sâbi'a*, nşr. Muhammed Rızâ eş-Şebîbî–Mustafâ Cevâd (Bağdâd: 1351/1932), 493, 497; Mahmûd Sâmânî, *Munâsebât-i İrânîyân bâ-Hicâz der-dovre-hâ-yi muhtelif-i târîh-i İslâm* (Tahran: 1393/2014, 132).

⁵² “Ey pâdişâh-i âlem hiç şek u şubhet-i nist ke berâder-i tû Gâzân Hân a'kil u ekme-i pâdişâhân u hiredmendân bûd. Çûn der-cümle mezâheb-i İslâmî nezer kerd mezheb-i Şî'a ber-heme ihtiyâr kerd”. Konu hakkında tafsilatlı bilgi için bk. 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâyât*, 99.

birlikte, Şi'îliğe karşı hoşgörülü bir politika izlediği bilinmektedir.⁵³ Bu duruma istinaden ilhan, 702/1302 yılında Hille ve Kerbelâ'ya gitmiş, pek çok kıymetli parçayı Hz. Huseyn'in kabri için hazırlanmış ve orada hazır bulunanlara birçok sadaka bağışlamıştır.⁵⁴ Ayrıca ilhan, *seyyidler için dâru's-siyâde* (seyyidler için konaklama yeri) inşa edilmesini buyurmuş ve onlara pek çok emlak vakfetmiştir.⁵⁵

Gazan'dan sonra İlhanlı tahtına geçen Ölceytü döneminde Taramtaç, aktif olarak Şi'îliği yaymaya çalışmıştır. İlhanlı Devleti'nde Sünnî mezhebinin Hanefî ve Şâfiî kolları arasında vuku bulan mezhebî tartışmalardan etkilenerek İslâm'dan yüz çevirme noktasına gelip üç ay boyunca ibadeti bırakan Ölceytü, kararsız bir hâlde ne yapacağı hususunda düşünmekte olduğu sırada, bu durumdan faydalanmak isteyen Şi'îler, hemen harekete geçmişlerdir. Bu bağlamda onlar, Şi'î Emîr Taramtaç'ı bu iş için görevlendirmişlerdir.⁵⁶ Taramtaç 7 Şa'bân 704/5 Mart 1305 tarihinde Şi'î vezîrllerinden Sa'du'd-dîn-i Sâvecî'nin isteği üzerine kızını oğlu Hâcî ile evlendirmiştir.⁵⁷ Bu vesileyle Emîr Taramtaç'ın nüfûzu İlhanlılar nezdinde daha da artmıştır.⁵⁸ Böylece Ölceytü ile daha da yakınlaşan emîr, faaliyetlerine başlamıştır.

Emîr Taramtaç, Ölceytü'nün İslâm dini adı altında Şâfiî ve Hanefîler arasında gerçekleşen çirkin tartışmalardan dolayı ruhsal anlamda oldukça yıprandığını ve bu nedenle İslâm ile Moğolların eski inancı (Şamanizm) arasında sıkışıp kaldığının farkındaydı. Ayrıca Gazan Han ölmeden önce vasiyetnâmesinde İslâm dinini ve Müslümanlığı güçlendirmeye, İslâm'ın emir ve yasaklarını

⁵³ Michel M. Mazzaoui, *The Origins of the Şafawids; Şi'ism, Süfism, and the Gûlât* (Wiesbaden: 1972), 39; Muhammed Rızâ Bârânî, "Nekd u berresî-yi gerâyîş-i İlhânân be-İslâm u Teşeyyu'", 45-46.

⁵⁴ Mazzaoui, *The Origins of the Şafawids*, 39; Sumeyye Rebî'î, "İslâm der-'ahd-i İlhânî", *Dîn u mezheb der-'ahd-i İlhânî*, ed. Mes'ûd Feryâmenîş (Tahran: İdâre-yi Neşr-i Vezâret-i Umûr-i Hâricî, 1396/2017), 93.

⁵⁵ Âmulî, *Nefâ'isu'l-funûn fi 'arâ'isi'l-'uyûn*, nşr. Hâc Mîrzâ Ebu'l-Hasan Şi'rânî (Tahran: İntişârât-i İslâmiye, 1381/2002), 2/257; Şûsterî, *Mecâlisu'l-mu'minîn*, 5/275-276. Şi'î müellif 'Abdullâh-i Kâşânî'nin verdiği bir kayıta, Gazan Han'ın İran'daki hutbelere üç halifenin (Hz. Ebû Bekr, Hz. 'Omer ve Hz. 'Osman) isimlerinin kaldırmak istediği ancak Reşîdu'd-dîn Fazlullâh'ın yaptığı bir açıklama üzerine bundan vazgeçtiği belirtilmektedir (bk. *Târîh-i Olcâyâtü*, 95).

⁵⁶ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 22-23; Şîrîn Beyânî, *Dîn u devlet der-İrân-i 'ahd-i Mogûl*, (Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1389/2010), 2/484; Menûcehr Murtazavî, *Mesâ'il-i 'asr-i İlhânân* (Tahran: Bünyâd-i Mûkûfât-i Doktor Mahmûd Afşâr, 1397/2018), 230; Pervîn Türkmenî Âzer, "Movki'iyet-i Şi'âyân-i İrân der-dovre-yi İlhânân", 137. Emîr Taramtaç'ın, Vezîr Sa'du'd-dîn-i Sâvecî vasıtasıyla Ölceytü'nün hizmetine girdiği ve bu bağlamda Ölceytü'ye Şi'îliği telkin etmeye çalıştığı ifade edilmektedir (bk. Mehdi 'Abâdî, *Târîh-i Teşeyyu' der-Âzerbâycân: Ez-İlhânân tâ-resmîyet yâften-i Şi'a der-İrân* (Tahran: İntişârât-i Menşûr-i Samîr, 1395/2016), 76).

⁵⁷ 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâyâtü*, 42; Pervîn Türkmenî Âzer, *Târîh-i siyâsî-yi Şi'âyân-i İsnâ'aşer'î der-İrân*, 269.

⁵⁸ Yezdân Ferruhî, *Berresî-yi seyri tehevulât-i divân sâlârî-yi Mogûlhâ der-İrân* (Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr, 1396/2017), 184.

uygulamaya çalışmalarını, İslâm'ın aslına ve temellerine sıkıca sahip çıkıp hiçbir *müdde*'nin edepsizlik etmesine fırsat vermemeleri gerektiğini bildirmişti.⁵⁹ Bütün bunları göz önünde bulundurduğu anlaşılan Emîr Taramtaz, evvelâ Ölceytü'yü ağabeyi Gazan'a olan bağlılığından faydalanarak etkilemeye çalışmıştır.⁶⁰ Bu doğrultuda Emîr Taramtaz; “Ey âlemin padişahı, şüphesiz ağabeyin Gazan Han padişahların en akıllısı ve en mükemmeli idi. O bütün İslâm mezheplerini inceledi ve bunların içinden kusur ve çirkinlikten uzak olan Şî‘î mezhebini tercih etti”⁶¹ demiştir. Emîr Taramtaz burada böyle bir söylemde bulunarak Ölceytü'yü etkilemeye çalışmıştır. Ardından Ölceytü, Şî‘îliğin hangi mezhep olduğunu sormuştur. Emîr Taramtaz; “Rıfz olarak meşhur olan mezheptir” şeklinde cevap vermiştir. Ölceytü bu cevaba son derece öfkelenerek; “Ey katır (غاطرچکپین) beni Râfîzî'liğe geçirmeye mi çalışıyorsun?” diyerek karşılık vermiştir.⁶² Sultanın öfkelenildiğini gören Emîr Taramtaz, oldukça akıllı davranmış ve Şî‘îlik ile Moğolların eski inancı arasında bir benzerlik kurmaya çalışmıştır. Bu benzerlik Emîr Taramtaz tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “Ey padişah! İslâm dininde Râfîzî, Moğol yasasına göre Cengiz Han'dan sonra tahta oturacak olan kimsenin onun soyundan olma esasına dayanır. Ehl-i Sünnet mezhebi ise herhangi bir kan bağına dayanma zorunluluğu olmadan sıradan bir emîrin bile tahta oturabilmesine denir”.⁶³ Taramtaz bu ifadesiyle Şî‘î mezhebinin kan bağına dayandığını, Moğolların tahta geçmesinde de bunun böyle olduğunu anlatmaya çalışmış ve Şî‘î mezhebinin Sünnî mezhebinden daha üstün olduğunu vurgulamıştır.

Bütün bunların Ölceytü'nün kafasını iyice karıştırdığı aşikârdır. Bilhassa Emîr Taramtaz'ın, Şî‘îlik ile Moğol yasası arasında kurduğu benzerlik ilişkisi, onu oldukça etkilediği anlaşılmaktadır. Ancak Ölceytü daha önceden muhtelif mezhep âlimleri arasında meydana gelen münazaralarda onların birbirlerine

⁵⁹ Bk. Özgüdenli, “İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han'ın Vasiyetnâmesi: Metin, Tercüme ve Değerlendirme”, 281-339.

⁶⁰ Edward G. Browne, *ez-Sa'dî tâ-Câmî: Târîh-i edebî-yi İrân ez-nîme-yi karn-i heftom tâ-âhir-i karn-i nohom-i hicrî 'asr-i istîlâ-yi Mogûl ve Tâtâr*, Farsça çev. 'Alî Asgar Hikmet (Tahran: 1339/1960), 66.

⁶¹ 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâyütü*, 99. Daha bk. 'Abbâs İkbâl, *Târîh-i Mogûl: Ez-hamle-yi Çingîz tâ teşkil-i devlet-i Tîmûr* (Tahran: Sepehrâdap, 1388/2009), 329; Browne, *ez-Sa'dî tâ-Câmî*, 66; Şîrîn Beyânî, *Dîn u devlet der-İrân-i 'ahd-i Mogûl*, 2/484; Resûl Ca'feriyân, “Sultân Muhammed Hudâbende, 'Allâme el-Hillî ve revâc-i Teşeyyu'-yi İmâmî der-İrân”, *Nâme-yi Mufîd*, 7 (1375/1996), 274.

⁶² 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâyütü*, 99; Şüşterî, *Mecâlisü'l-mu'minîn*, 5/279; J. von Hammer-Purgstall, *Geschichte der Ilchane, das ist der Mongolen in Persien* (Darmstadt: 1842-1843), 2/218; 'Abbâs İkbâl, *Târîh-i Mogûl*, 329; Menûcehr Murtazavî, “Dîn u mezheb der-'ahd-i İlhânân-i İrân”, *Zebân u Edeb Fârsî* 45 (1337/1958), 65; Pervîn Türkmenî Âzer, *Târîh-i siyâsî-yi Şî'aiyân-i İsnâ'aşer'i der-İrân*, 270; Mehdi 'Abâdî, *Târîh-i Teşeyyu' der-Âzerbâycân*, 77.

⁶³ 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâyütü*, 99. Ayrıca bk. 'Abbâs İkbâl, *Târîh-i Mogûl*, 329; Menûcehr Murtazavî, “Dîn u mezheb der-'ahd-i İlhânân-i İrân”, 65; Pfeiffer, “Conversion Versions: Sultan Öljeytû's Conversion to Shi'ism”, 40; Michael Hope, *Power, Politics, and Tradition in the Mongol Empire and the İlkhânate of Iran* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 177.

karşı verdikleri üstünlük mücadelesinde her yola başvurmaktan çekinmediklerini öğrenmişti. Bu nedenle Emîr Taramtaç'dan oldukça etkilenmesine rağmen Şî'î mezhebine geçmemiştir. Ancak Şî'îlerin ilk defa Emîr Taramtaç vasıtasıyla Ölceytü'yü kısmen bile olsa etkilemeyi başarmaları çok önemli bir husustur. Zira Ölceytü, bu olaydan sonra Şî'î mezhebini araştırmaya başlamıştır.⁶⁴ Fakat bazı eserlerde bu durum, Ölceytü'nün kesin bir şekilde Şî'î mezhebine geçtiği tarzında belirtilmiştir.⁶⁵ Oysa ifade edildiği üzere Emîr Taramtaç başvurduğu yöntemle Ölceytü'yü etkilemiş olsa da onu, Şî'î mezhebine geçirememiştir. Emîr Taramtaç'dan sonra da Ölceytü'yü Şî'î mezhebine geçirme adına faaliyetlerin sürdürülmesi bu durumun göstergesidir.

Sultan Ölceytü'nün vefatından sonra yerine geçen oğlu Ebû Sa'îd'in hükümdarlığının başlarında da varlığını sürdüren Emîr Taramtaç'ın, bu dönemde Şî'î mezhebini yaymaya çalıştığı yönünde kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu konuda kaynakların sessiz kalması Emîr Taramtaç'ın, Ebû Sa'îd döneminin henüz başlangıcında 719/1319 yılında katledilmiş olmasıyla ilgilidir.

Sonuç

İlhanlılar zamanında Moğolların İslâm'a geçişi, uzun bir süreci kapsadığı bilinmekle birlikte konu hakkında kaynaklarda verilen bilgiler oldukça azdır. Ancak Moğollar arasında İslâm'ın yayılması, her ne kadar belirli bir kesimin Müslüman olmasıyla sınırlı kalmış olsa da bunun erken dönemlere rastladığı görülmektedir. Bu durum, Cengiz Han'ın kızından torunu olan Emîr Toga Timur'un yeni bir din olarak İslâm'ı kabul etmesine kadar uzanmaktadır. İlhanlı Devleti'nin tesis edilmesinin ardından, İslâm'ın yeni bir din olarak Moğol emîrleri arasında yayılması giderek hızlanmıştır. Gazan Han dönemine gelindiğinde Moğol emîrlerinin büyük bir kısmı ilhan ile birlikte ihtida etmiş ve Sünnî mezhebinin Hanefi kolunu benimsemişlerdir. İlhanlıların önemli emîrlerinden biri olan Taramtaç ise Budist bir babanın oğlu olarak Rey'de dünyaya gelmiş ve oradaki Şî'îler arasında büyümüştür. Gazan Han'ın İslâm'ı kabulünden önce ihtida etmiş ve Şî'î (İmâmiyye/İsnâaşeriyye) mezhebine geçmiştir. Bilhassa mezhebî meselelerle yakından ilgilenen Taramtaç'ın Uygur

⁶⁴ 'Abdullâh-i Kâşânî, *Târîh-i Olcâytü*, 99. Ölceytü'nün Şî'î mezhebini araştırması ile alakalı "Risâle-yi 'fevâ'id'-i Olcâytü" da da bir kayıt vardır. Bk. Yûsuf Rahîmlû, "Risâle-yi 'fevâ'id'-i Olcâytü", *Zebân u Edeb-i Fârsî* 106 (1352/1973), 144.

⁶⁵ Hâfîz Huseyn Kerbelâ'î-yi Tebrîzî, *Ravzâtu'l-cinân ve cennâtu'l-cenân*, nşr. Ca'fer Sultânü'l-Kurrâ'î (Tebrîz: 1382/2003), 2/334; Faruk Sümer, *Çepniler: Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992), 32.

asıllı Şi'î bir Moğol emîri olarak Şi'îliği yaymaya çalıştığı ve bu minvalde devrin İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han ve Sultan Ölceytü'yü etkilemeye çalışarak bu konuda kısmen de olsa başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- 'Abbâs İkbâl. *Târîh-i Mogûl: Ez-hamle-yi Çingîz tâ teşkîl-i devlet-i Timûr*. Tahran: Sepehrâdap, 1388/2009.
- 'Abdullâh-i Kâşânî, Cemâlû'd-dîn Ebu'l-Kâsım 'Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Tâhir. *Târîh-i Olcâyût Sultân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 3019; nşr. Mehîr Hambî. *Târîh-i Olcâyût*. Tahran: İntişârât-i 'İlmî ve Fehengî, 1348/1969.
- Ahmed Fazlînejâd. "Berresi-yi 'avamil-i mu'essir ber-gerâyîş-i İlhânân-i Mogûl be-mezârât-i Şi'a". *Pejûheş-nâme-yi Târîh-i İslâm* 18 (1394/2015), 85-111.
- Akkuş, Mustafa. *Moğollarda Din ve Siyaset: İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2020.
- Aknerli Grigor. *Okçu Milletinin Tarihi*. Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.
- Amitai-Preiss, Reuven. "Sufis and Shamans: Some Remarks on the Islamization of the Mongols in the Ilkhanate" *JESHO* 42/1 (1999), 27-46.
- Amitai-Preiss, Reuven. "The Conversion of Tegüder Ahmad to Islam" *JSAI* 25 (2001), 15-43.
- Âmulî, Şemsu'd-dîn Muhammed b. Mahmûd. *Nefâ'isu'l-funûn fî 'arâ'isi'l-'uyûn*. nşr. Hâc Mîrzâ Ebu'l-Hasan Şî'rânî. 3 Cilt. Tahran: İntişârât-i İslâmiye, 1381/2002.
- Arnold, Thomas W. *The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith*. London: Constable, 1913.
- Bar Hebraeus, Gregory Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî. *Abu'l-Farac Tarihi*. Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Bausani, A. "Religion under the Mongols". *The Cambridge History of Iran, V, The Saljuq and Mongol Periods*. ed. J. A. Boyle. 538-549. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
- Benâketî, Fahu'd-dîn Ebû Suleymân Dâvûd b. Muhammed. *Târîh-i Benâketî (Ravzat ul'l-elbâb fî ma'rifeti't-tevârîh ve'l-ensâb)*. nşr. Ca'fer Şî'âr. Tahran: İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1378/2000.
- Browne, Edward G. *Ez-Sa'dî tâ-Câmî: Târîh-i edebî-yi İrân ez-nîme-yi karn-i heftom tâ-âhir-i karn-i nohom-i hicrî 'asr-ı istîlâ-yi Mogûl ve Tâtâr*. Farsça çev. 'Alî Asgar Hikmet. Tahran: 1339/1960.
- Cevâd 'Abbâsî. "Umerâ-yi Mogûl ve İslâm Gerâyî der-dovre-yi İlhânân". *Pejûheş-nâme-yi 'Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-i Şehîd Beheştî* 38 (1382/2003), 87-110.
- Cuveynî, 'Alâ'ud-dîn 'Atâ-Melik. *Târîh-i Cihân-guşâ*. ber-esâs-i nüsha-yi 'Allâme Muhammed-i Kazvînî be-ihtimâm-i Ahmed Hâtemî. 3. Cilt. Tahran: 'İlim, 1395/2016; Türkçe çev. Mürsel Öztürk, *Tarih-i Cihan-gûşa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

- Ebû Bekr el-Kutbî el-Âharî. *Târîh-i Şeyh Uveys*. nşr. İrec Afşâr (Tebrîz: İntişârât-i Stûde, 1388/2010).
- el-Ejderî, Nûru'd-dîn b. Şemsu'd-dîn Muhammed. *Gâzân-nâme-yi manzûm (ez-karn-i Heştom-i Hicrî)*. nşr. Mahmûd Mudebbirî. Tahran: Bünyâd-i Mûkûfât-i Doktor Mahmûd Afşâr, 1381/2002.
- Hâfiz Huseyn Kerbelâ'î-yi Tebrîzî. *Ravzâtu'l-cinân ve cennâtu'l-cenân*. nşr. Ca'fer Sultânü'l-Kurrâ'î. 2 Cilt. Tebrîz: 1382/2003.
- Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvînî. *Zafer-nâme, be-inzimâm-i Şâh-nâme-yi Ebu'l-Kâsim-i Firdevsî. Çâp-i 'aksî ez-rûy-i nusha-yi hattî-yi muverreh-i 807-i hicrî der-Kitâbhâne-yi Britâniyâ (Or. 2833)*. 2 Cilt. Tahran-Wien: 1377/1999.
- Hammer-Purgstall, J. von. *Geschichte der Ilchane, das ist der Mongolen in Persien*. 2. Cilt. Darmstadt: 1842-1843.
- Hândmîr, Giyâsu'd-dîn b. Husâmu'd-dîn. *Habîbu's-siyer*. nşr. Muhammed Debîr Siyâkî. 4 Cilt. Tahran: İntişârât-i Hayyâm, 1380/2001.
- Hope, Michael. *Power, Politics, and Tradition in the Mongol Empire and the İlkhânate of Iran*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Howorth, Henry H. *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century: The Mongols of Persia*. 3 Cilt. London: 1888.
- İbnu'l-Furât, Nâsiru'd-dîn Muhammed b. 'Abdu'r-Rahîm. *Târîhu İbnu'l-Furât*. nşr. Kostantin Zerîk-Neclâ 'İzzu'd-dîn. 9 Cilt. Beyrût: 1970.
- İbnu'l-Fuvâtî, Kemâlu'd-dîn 'Abdu'r-Rezzâk b. Ahmed. *el-Hevâdisu'l-câmi'a ve'l-tecâribu'n-nâfi'a fî'l-mi'atu's-sâbi'a*. nşr. Muhammed Rizâ eş-Şebîbî-Mustafâ Cevâd. Bağdâd: 1351/1932.
- Kâmil Mustafâ eş-Şîbî. *Teşeyyü' ve tasavvuf: Tâ-âgâz-i sed-i devâzdehom-i hicrî*. Farsça çev. 'A. Z. Karâgozlû. Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr, 1396/2017.
- Kanat, Cüneyt. "İlhanlı Hükümdarı Teküdar'ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlûk Devleti'ndeki Yankıları". *Türklük Araştırmaları Dergisi* 12 (2002), 233-247.
- Korykoslu Hayton. *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. Latince'den çev. ve notlandıran Altay Tayfun Özcan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Mahmûd Sâmânî. *Munâsebât-i İrânîyân bâ-Hicâz der-dovrehâ-yi muhtelif-i târîh-i İslâm*. Tahran: 1393/2014.
- Mazzaoui, Michel M. *The Origins of the Şafawids; Şî'ism, Şüfism, and the Ğulât*. Wiesbaden: 1972.
- Mehdî 'Abâdî. *Târîh-i Teşeyyü' der-Âzerbâyçân: Ez-İlhânân tâ-resmîyet yâften-i Şi'a der-İrân*. Tahran: İntişârât-i Menşûr-i Samîr, 1395/2016.
- Melville, Charles. "Abû Sa'îd and the Revolt of the Amirs in 1319". *L'Iran face a la domination mongole*, ed. Denise Aigle. 89-120. Tehran: Ifri, 1997.
- Melville, Charles. "Pâdshâh-i İslâm: The Conversion of Sultân Mahmûd Ghâzân Khân". *Pembroke Papers, I, Persian and Islamic Studies In honour of P. W. Avery*. ed. Charles Melville. 159-177. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Menûçehr Murtazavî. "Dîn u mezheb der-'ahd-i İlhânân-i İrân". *Zebân u Edeb Fârsî* 45 (1337/1958), 17-80.

- Menûçehr Murtazavî. *Mesâ'il-i 'asr-i İlhânân*. Tahran: Bünyâd-i Mükûfât-i Doktor Mahmûd Afşâr, 1397/2018.
- Mîrhând, Mîr Muhammed b. Seyyid Burhânü'd-dîn Hândşâh. *Ravzatu's-safâ fi sîreti'l-enbiyâ ve'l-mulûk ve'l-hulefâ*. nşr. Cemşid Kiyânfer. 15 Cilt. Tahran: İntişârât-i Esâtîr, 1380/2001.
- Mu'înu'd-dîn-i Natanzî. *Muntehabu't-tevârîh-i Mu'îni (Anonîm-i İskender)*. nşr. Jean Aubin. Tahran: Hayyâm, 1336/1957.
- Mu'izzu'l-ensâb*. Paris: Bibliothèque Nationale, Persan 67.
- Muhammed Rızâ Bârânî. "Nekd u berresî-yi gerâyiş-i İlhânân be-İslâm u Teşeyyu". *Târîh-i İslâm der-Ayine-yi Pejuheş 1* (1381/2002), 31-74.
- Özgüdenli, Osman G. "İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han'ın Vasiyetnâmesi: Metin, Tercüme ve Değerlendirme". *Orhon Yazıtları ve Türk-Moğol İlişkileri*. ed. İlhan Şahin vd. 281-339. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2021.
- Özgüdenli, Osman G. *Moğol İrânında Gelenek ve Değişim: Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.
- Özgüdenli, Osman G.–Umanç, Fırat. "Bir İlhanlı Hükümdarının İbadet Dünyası: Sultan Olcâytû Muhammed (1304-1316)". *Tarih Araştırmaları Dergisi 42/73* (2023), 73-104.
- Pai-nan Rashid Wu. *Sukût-i Bağdâd ve hukmrevâ'i-yi Mogûlân der-İrâk, (Miyân-i sâlhâ-yi 1258 ve 1335 milâdî)*. Farsça çev. Esedullâh Âzâd. Meşhed: 1368/1989.
- Perisâ Kurbân-nejâd. *Tasavvuf der-Âzerbâyecân-i 'ahd-i Mogûl*. Tahran: İntişârât-i 'İlmî ve Fehengî, 1387/2008.
- Pervîn Türkmenî Âzer. "Movki'iyet-i Şi'âyân-i İrân der-dovre-yi İlhânân". *Şinâht 31* (1380/2001), 127-142.
- Pervîn Türkmenî Âzer. *Târîh-i siyâsî-yi Şi'âyân-i İsnâ'aşer'i der-İrân*. Tahran: 1383/2004.
- Pfeiffer, Judith. "Conversion Versions: Sultan Öljeytû's Conversion to Shi'ism (709/1309) in Muslim Narrative Sources". *Mongolian Studies 22* (1999), 35-67.
- Pfeiffer, Judith. "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam Among the Mongol Elite During the Early Ilkhanate". *Beyond the Legacy of Genghis Khan*. ed. Linda Komaroff. 369-389. Leiden: Brill, 2006.
- Pfeiffer, Judith. "Twelver Shi'ism as State Religion in Mongol Iran: An Abortive Attempt, Recorded and Remembered". *Pera-Blätter 11*. İstanbul: 1999, 1-38.
- Pfeiffer, Judith. *Conversion to Islam among the Ilkhans in Muslim Narrative Traditions: The Case of Ahmad Tegüder*. Chicago: The University of Chicago, Doktora Tezi, 2003.
- Resûl Ca'feriyân. "Sultân Muhammed Hudâbende, 'Allâme el-Hillî ve revâc-i Teşeyyu'-yi İmâmî der-İrân". *Nâme-yi Mufid 7* (1375/1996), 169-192.
- Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî. *Câmi'u't-tevârîh*. nşr. Muhammed Rüşen-Mustafâ Müsevî. 4 Cilt. Tahran: İntişârât-i Elborz, 1373/1994.
- Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî. *Târîh-i mubârek-i Gâzânî*. nşr. Karl Jahn. Âbâdân: İntişârât-i Porseş, 1388/2009.
- Rustem el-Hukemâ, Muhammed Hâşim. *Tezkiretu'l-mulûk*. nşr. Celîl Novzarî. Tahran:

- Mîrâs-i Mektûb, 1399/2020.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*. Türkçe çev. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Sumeyye Rebî'î. "İslâm der-'ahd-i İlhânî". *Dîn u mezheb der-'ahd-i İlhânî*. ed. Mes'ûd Feryâmeniş. 87-100. Tahran: İdâre-yi Neşr-i Vezâret-i Umûr-i Hâricî, 1396/2017.
- Sümer, Faruk. "Anadolu'da Moğollar". *SAD* 1 (1970), 1-147.
- Sümer, Faruk. "Âzerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış". *Bellekten* 21/83 (1957), 429-448.
- Sümer, Faruk. *Çepniler: Anadolu'nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.
- Şahin, Hanifi. *İlhanlılar Döneminde Şiîlik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.
- Şîrîn Beyânî. *Dîn u devlet der-İrân-i 'ahd-i Mogûl*. 3 Cilt. Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1389/2010.
- Şûşterî, Seyyid Ziyâ'u'd-dîn Nûrullâh b. Şerefud-dîn 'Abdullâh b. Nûrullâh. *Mecâlisu'l-mu'minin*. nşr. İbrâhîm 'Arbûr vd. 6 Cilt. Meşhed: Bünyâd-i Pejûheşhâ-yi İslâmî, 1392/2013.
- Umanç, Fırat. "İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcâytû'nun İslâm'ı Kabulü: Kendi Tercihi mi? Zevcesinin Telkini mi? Ağabeyi Gâzân'ın Etkisi mi?". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 8 (2023), 86-95.
- Umanç, Fırat. *Sultan Olcâytû Muhammed'in Dinî ve Fikrî Dünyası (1304-1316)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Usul, Dilber İlimli. *İlhanlı Döneminde Uygurlar*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Uyar, Mustafa. "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 49/1 (2009), 33-47.
- Uyar, Mustafa. "İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Sûfilere: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri". *Bellekten* 76/275 (2012), 7-30.
- Uyar, Mustafa. "Moğol Hanlarının Müslümanlaşması". *Cengiz Han ve Mirası*. ed. Cem Korkut-Mürsel Doğrul. 133-148. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2021.
- Vassâf, Şihâbu'd-dîn 'Abdullâh b. Fazlullâh Kâtib-i Şîrâzî. *Tecziyetu'l-emsâr ve tezciyetu'l-a'sâr (Târîh-i Vassâf)*. yay. Muhammed Mehdi İsfahânî. Tahran: 1338/1959; Vassâf, *Tahrîr-i târîh-i Vassâf*. yay. 'Abdu'l-Muhammed Âyetî. Tahran: Pejûheşgâh-i 'Ulûm İnsânî ve Mutâle'at-i Ferhengî, 1383/2004.
- Wilkens, Jens. *Handwörterbuch des Altuigurischen. Altuigurisch-Deutsch-Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü; Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Göttingen: 2021.
- Yezdân Ferruhî. *Beresî-yi seyr-i tehevvlât-i divân sâlârî-yi Mogûlhâ der-İrân*. Tahran: İntişârât-i Emîr Kebîr, 1396/2017.
- Yûsuf Rahîmlû. "Risâle-yi 'fevâ'id-i Olcâytû". *Zebân u Edeb-i Fârsî* 106 (1352/1973), 135-156.

Firat UMANÇ
İlhanlılarda Uyğur Asıllı Şi'î Bir Emîr: Taramtaç

Zebîhullâh Safâ. *Târîh-i edebiyât der-îrân*. 8 Cilt. Tahran: 1369/1990.

